

A MILITARISTA BIRODALOM MÍTOSZA

Az osztrák–magyar haderő az első világháború előestéjén

The Myth of a Militarist Empire.

The Austro–Hungarian Armed Forces on the Eve of World War I

The author describes the structure of the Austro–Hungarian Armed Forces (ground forces and navy) as it was in summer 1914, before the order on war mobilization. The paper gives a detailed picture of the organisation, numbers and service branches of the ground forces. Readers are given an account of the numbers of trained freshmen and of those actually serving in the armed forces, as well as of the expenses spent on the army before the world war, which was in fact low as compared to the other great powers. The author gives a summary of the reasons behind the neglect of army development, and presents the principles of the use of the armed forces as well as the power of the Empire's army after the mobilization at the end of July 1914. Readers are also given an evaluation of the strength of the Monarchy's armed forces as compared to other countries. The summary states that the Monarchy's armed forces, inferior to those of her bigger World War enemies in many respects, was able to meet the requirements of modern mechanized warfare only partially, and its efficiency reflected the army's status as it was in 1868.

Tibor Balla lieutenant colonel, Doctor of the Hungarian Academy of Sciences, Department Head of the Military History Institute of MoD Military History Institute and Museum. Research area: military history of the Austro–Hungarian Monarchy, history of the period 1867–1914 and of World War I. Major books: *Szarajevó, Doberdó, Trianon. Magyarország I. világháborús képes albuma* (Scolar. Budapest, 2003), *A Nagy Háború osztrák–magyar tábornokai. Tábornagyok, vezérezredek, gyalogsági és lovassági tábornokok, tábornagyságok* (Argumentum, Budapest, 2013). E-mail: balla.tibor@mail.militaria.hu

Keywords: Austro–Hungarian Monarchy, Imperial ground forces, numerical strength of units, mobilization, modern mechanical warfare

1914 júliusában a már közel fél évszázada létező Osztrák–Magyar Monarchia kiterjedése (területe 676 443 négyzetkilométer), lélekszáma (népessége 1910-ben 51,4 millió fő) és politikai súlya alapján a korabeli Európa egyik vezető nagyhatalma. Nemzetiségei közül a német után a második legnépesebb a tízmilliós magyarság volt.

A történelmi Magyarország területe (325 400 négyzetkilométer), népessége (20,9 millió lakos), valamint a Monarchia közös költségeiből ráeső arány, a kvóta (1914-ben 36,4 százalék) alapján, a dualista birodalmon és annak haderején belül jelentős súllyal rendelkezett.

Ausztria–Magyarország fegyveres erejének tagolódása

Az Osztrák–Magyar Monarchia fegyveres ereje az 1867-es kiegyezés óta az általános hadkötelezettség elvén épült fel, és két haderőnemet foglalt magába. Az 1868-ban elfogadott véderőtörvényt (mely a birodalom hadügyeit alapjaiban 1918-ig meghatározta) 1889-ben,

majd 1912-ben újabbak követték. A szárazföldi haderő (szervezettség, kiképzettség, bevetethetőség, a fegyverzet szintje szerint) két fő részre – vonalra – oszlott. Gerincét a császári és királyi vagy közös hadsereg alkotta, amely a birodalom egész területéről egészült ki, vezényleti és szolgálati nyelve német volt, a közös hadügyminiszter alárendeltségébe tartozott, katonai ügyeit főparancsnok irányította. Békéidőben keretrendszerben létezett, külső és belső ellenség ellen bármikor rendelkezésre állt, mozgósítás és feltöltés után azonnal bevetették, benne minden fegyver- és csapatnem (gyalogság, lovasság, tábori és vartüzérség, műszaki, hadtáp, szállító és egészségügyi alakulat) képviselve volt. Egy eljövendő háború megvívására elsősorban ez a hadsereg volt hivatva. A birodalom és a dualista állam egységes jellegének egyik szimbóluma lett, a dinasztiahoz feltétlenül hű tiszti- és tábornoki kara volt, és egyfajta nemzetekfelettséget képviselt. Fenntartásához Magyarország népességének arányában járult hozzá, 1914-ben 70 000 újonccal. A császári és királyi hadsereg alakulatainak többségénél általában három-öt különféle nemzetiség szolgált együtt 1912 óta ténylegesen két évig. A közös hadsereg nemzetiségi összetétele nagyjából megegyezett a Monarchia népességének megoszlásával: 1910-ben 100 katona közül 25 német, 23 magyar, 13 cseh, 8 lengyel, 8 rutén, 9 szerb és horvát, 7 román, 4 szlovák és morva, 2 szlovén és 1 olasz volt.

A közös hadsereg kiegészítésének céljából a birodalmat 112 kerületre osztották, melyből 47 volt Magyarországon. Mindegyik kerület általában egy gyalogezredet állított ki.¹

Az 1868-ban megalakult, magyar (illetve a horvát egységeknél horvát) vezényleti és szolgálati nyelvű magyar királyi honvédség, valamint az annak ellensúlyaként a birodalom Lajtán túli felében létrehozott, utánpótlását az osztrák örökös tartományokból nyelő, németül vezényelt császári–királyi Landwehr csupán kiegészítő szerepet kapott, azok alkották a haderő második vonalát. Mindkettő élén honvéd főparancsnok állt, hivatalos ügyeiket a két honvédelmi miniszter intézte. Békében csak keretek képezték csapataikat, kivételesen a belső rend fenntartására, háborúban a közös hadsereg támogatására és honvédelemre alkalmazhatták. A haderő egységes voltát is biztosította, hogy a honvédség és a közös hadsereg ugyanazon fegyvernemének szabályzatai, jelvényei, rendfokozati jelzései, fegyverzete és felszerelése megegyezett. A különbség a német, illetve a magyar és horvát szolgálati nyelvben, a ruházatban és az eskü szövegében volt. Ugyanakkor az osztrák honvédségben még a vezényleti nyelv és az eskü szövege is azonos volt a császári és királyi hadseregével. A magyar és az osztrák honvédek szintén két évet szolgáltak ténylegesen. Az eredetileg csak gyalogos és lovas alakulatokból álló két honvédség fejlesztése a századforduló után a közös hadseregével lépést tartva történt, 1908-ban mindkettőt ellátták gyalogsági és lovassági géppuskás osztagokkal, 1908-ban a Landwehr, 1913-ban pedig a honvéd tüzérséget is felállították. Az első világháborút közvetlenül megelőző időszakra – kiképzésének, felszereltségének, harcértékének minőségi javulásával, létszámának jelentős növekedésével, a korábbi keretjelleg megszűnésével – a két honvédség előrerukkolt és bekerült a haderő első vonalába. Az 1912-es véderőtörvény e változást nem mondta ki, de a korabeli katonai közvélemény a közös hadsereget és a honvédséget azonos feltételekkel kezelte. Ezt a felfogást tükrözik a világháború megelőző években kiadott szakkönyvek is.²

¹ Balla 2010. 23–24. o.

² Ságvári 1994. 44. o.

Bizonyos mutatókat tekintve egyes egységek, például az osztrák Landwehr hegyi csapatai fegyverzetben és felszereltségben a közös hadsereggel összehasonlítva is jobban álltak. A magyar királyi honvédség 1914-ben 25 000 újoncot kapott Magyarországról, a Landwehr pedig 28 000 főt Ausztria területéről. Az évente tartott sorozáson csak minden negyedik-ötödik magyar újonc került a honvédséghez, a többiek a közös hadsereghez. A honvéd kiegészítő kerületek területileg 1912-ig elkülönültek a közös hadseregétől, azt követően pedig egybeestek azokkal.

A birodalom két felének honvédsége egymással összehasonlítva a dualizmus korszakában nagyjából azonos erőt képviselt, bár a császári-királyi Landwehr a fejlesztések során egyes területeken (például a hegyi ezredek és tüzérség) elsőbbséget élvezett a magyar királyi honvédséggel szemben. A Landwehrtől – ellentétben a honvédséggel, amely nemzeti katonaságnak számított – nem vált igazi osztrák katonaság, de nem lett cseh, galíciai hadsereg sem. Talán csak az alpesi tartományok történelmi hagyományokkal rendelkező alakulatai érték el ezt a „nemzeti” szintet. A magyar honvédség státusza, szervezete, külsőségei vonatkozásában nagyobb önállóságot mutatott osztrák megfelelőjénél.

A fegyveres erő második vonalát 1914-ben a haderő mobilizálásakor létrejövő magyar királyi népfelkelés, illetőleg a birodalom osztrák felében a császári-királyi Landsturm alkotta – a haderő első vonalának támogatására szolgált –, ahová 42 éves koráig minden hadköteles férfi tartozott, függetlenül attól, volt-e katona korábban vagy sem. A népfelkelés külön főparancsnoksággal vagy vezérkarral nem rendelkezett. A mozgósítás során a népfelkelő gyalogság ezredeket és dandárokat, a lovasság osztályokat alakított.

A szárazföldi mellett a másik haderőnemet alkotó, német vezényleti és szolgálati nyelvű, három bázison (Pola, Sebenico, Cattaro) állomásozó, 1913-ban 20 000 fős békélelétszámú császári és királyi haditengerészet központi szerve a közös hadügyminisztériumhoz tartozó, 1913-tól Polában székelő haditengerészeti szekció volt. Az Osztrák–magyar Hadiflotta még a fő riválisnak tartott olasszal összehasonlítva (1914 nyarán 17 csatahajó, 21 cirkáló, 121 romboló, 20 tengeralattjáró) is gyengébbnek számított. Korlátozott támadó hadműveletek végrehajtására csak az Adrián volt képes, elsősorban a birodalom 2100 km kiterjedésű adriai partvidékének hathatós védelmére szorítkozhatott. Az osztrák–magyar flotta főként a gyors és könnyű felszíni egységek (rombolók, torpedónaszádok), valamint a tengeralattjárók építésében maradt le a későbbi háborús ellenfeleihez képest, ami a világháború kitörése után, az Adrián zajló francia, majd olasz háború során egyértelműen bebizonyosodott. 1914. július végén a két csatahajóját (15 csatahajó), egy cirkáló- (12 cirkáló) és két torpedóflottillát (86 romboló és torpedónaszád), továbbá hat tengeralattjárót magába foglaló haditengerészeti flottát még a hat monitorból és ugyanannyi őrnaszádból álló Dunaflottilla egészítette ki, amely a dunai vízi utat a Vaskapuig tartotta ellenőrzése alatt.³ A haditengerészetnél a tényleges szolgálati idő három év volt, utánpótlását három kiegészítő körzetből kapott (Trieszt, Fiume, Sebenico), a legénység soraiban főként horvátok, magyarok és olaszok voltak. A flottánál szolgálókon kívül még további 10 000 haditengerészeti alkalmazott dolgozott a kikötőkben és a hajógyárakban.⁴

Az uralkodó, mint legfelsőbb hadúr, fejedelmi joga volt a birodalom fegyveres erejének vezénylete, a katonai döntések meghozatalának joga a kezében összpontosult. A közös

³ Sokol 2002. 266–273. o.; Csonkaréti 2001. 20–25. o.; Reinschedl 1999. 27–28. o.

⁴ Rauchensteiner 2013. 54. o.

hadügyek egységes irányításáról (jellemző módon mindez Bécsből történt) a császári és királyi hadügyminiszter (békében a fegyveres erő valamennyi beosztása és személye feletti előljáró), a hadsereg főfelügyelője, az uralkodó katonai irodájának főnöke, a vezérkar főnöke, továbbá az egységes tábornoki kar gondoskodott. Az egyes fegyvernemek, szolgálati ágak irányítását főszemlélők végezték.⁵

A szárazföldi haderő szervezete, létszáma és fegyvernemei a Nagy Háború előestéjén

1914 júliusában a dunai birodalom szárazföldi haderejének hétnyolcad része a közös hadseregben összpontosult, melynek békelétszámába 36 000 tiszt és 414 000 főnyi legénység, összesen 450 000 ember tartozott. A hadsereg hadiállományát 1,8 millió ember alkotta, ennek mintegy 30 százalékát Magyarország állította ki.

1914 nyarán Ausztria–Magyarország területén a közös hadseregnek 16 hadteste létezett (azok közül nyolc Ausztriában, hat Magyarországon, kettő Bosznia-Hercegovina területén helyezkedett el és onnan egészült ki), melyeket a mozgósításkor hat hadseregbe szerveztek. Általában két ezred képezett egy dandárt, melynek parancsnoka rendszerint ezredes vagy vezérőrnagy volt, két dandár (négy ezred) pedig egy gyalog-, illetve lovashadosztályt, melyek élén altábornagy állt. Ausztriában békében egy hadtest két közös hadseregbeli és egy Landwehr gyaloghadosztályt (a bécsit kivéve, amely négyet), Magyarországon csak két gyaloghadosztályt, valamint más fegyvernemhez tartozó csapattesteket (tüzérség, műszakiak, hadtáp, egészségügyiek) foglalt magába, ide értve a háború esetén létrehozandó menetalakulatokat is. A hadtest élén gyalogsági, lovassági tábornok, tábornaszernagy, kivételes esetben altábornagy állott, aki egyidejűleg vezénylő tábornoki tisztséget is betöltött a hadtestparancsnokság székhelyéül szolgáló békehelyőrségben, és a közös hadügyminiszter közvetlen alárendeltségébe tartozott.⁶

A haderőben a hadműveletek végrehajtására már önállóan is alkalmas legkisebb segegtest a hadosztály volt. A mozgósítás előtt csak kereteiben létező, majd azután 15 000 gyalogost számláló közös gyaloghadosztály 8-10 géppuskás osztaggal, 2-3 lovasszázaddal (450 fő) és hadosztály tüzérséggel (48 löveg) rendelkezett. A 3600 lovassal bíró császári és királyi lovashadosztály egy-két lovas géppuskás osztaggal (4-8 gépfegyver), egy három ütegbe szervezett, 12 löveges lovas tüzérosztállyal, 6600 lóval és 600-700 kocsit tartalmazó trénnel indult harcba.⁷

Az egész szárazföldi haderő 49 (33 közös hadseregbeli, nyolc honvéd és nyolc Landwehr) gyalog- és tíz (nyolc császári és királyi valamint két honvéd) lovashadosztállyal,⁸ 14 tábori (abból nyolc magyar királyi honvéd) és három hegyi tüzér-dandárparancsnoksággal, továbbá öt közös vartüzérdandárral rendelkezett a mozgósítás előtt.⁹ A közös hadsereg kötelékében megtalálható 33 gyaloghadosztály közül 12, a 9 lovashadosztályból négy rekrutálódott Magyarországról. A közös hadsereg gyalogságát 102 gyalogezred, négy tiroli vadászezred, négy bosznia-hercegovinai gyalogezred, 29 császári és királyi, valamint

⁵ Balla 2010. 25–27. o.

⁶ KA Nachlass (NL) B/997. Nr. 8.

⁷ Balla 2010. 27–30. o.

⁸ A világháború 1914–1918. 207–209. o.

⁹ Sobicka 1920. 5. o.

egy bosnyák vadászzászlóalj, hat határvédő vadászszázad alkotta. Az osztrák–magyar lovasságot 16 huszárezred, 15 dragonyosezred, 11 ulánusezred képezte, mindegyik hat századdal. A 7. lovashadosztály kötelékében egy kerékpáros zászlóaljat is létrehoztak. A császári és királyi tábori tüzéséget 42 tábori ágyús-, 14 tábori tarackos ezred, 14 nehéz tábori tarackos és 9 lovas tüzérosztály, tíz hegyi tüzérezred, egy önálló hegyi ágyúsosztály, a vártüzéséget 6 vártüzérezred és tíz önálló vártüézr zászlóalj képezte. A közös hadsereg műszaki és különleges csapataihoz 14 árkász-, 9 utász-, egy hidászszászlóalj, egy folyam-aknász-század, egy vasúti ezred, egy távíró ezred, a légjáró, valamint a gépkocsizó csapat tartozott. A felsoroltakon kívül a közös hadsereg hadrendjébe még 16 vonatosztály, a helyőrségi kórházakban található 27 egészségügyi osztag, valamint az élelmezési csapatok és intézetek tartoztak. A császári és királyi hadsereg csapattestei közül összesen 47 gyalogezred és nyolc tábori vadászszászlóalj, 16 huszár- és két ulánusezred, 18 tábori ágyúsezred, 6 tábori tarackos ezred, 4 lovas tüzérosztály, hat nehéz tábori tarackos osztály, 5 hegyi tüzérezred, két vártüzérezred, három önálló vártüézr zászlóalj, hat árkászszászlóalj, három utászszászlóalj, hat vonatosztály, nyolc egészségügyi osztag nyerte kiegészítését a történelmi Magyarország területéről. A felsoroltakon kívül a vasúti és a távíróezredhez, a légjáró és a gépkocsizó csapathoz szintén osztottak be magyar legénységet.¹⁰

A magyar nemzet a birodalmon belüli lakossági részarányánál (19 százalék) magasabb arányban képviseltette magát a közös hadseregben. A császári és királyi lovasságnál aránytalanul sok magyar (az összes ott szolgáló katona több mint egyharmada) teljesített szolgálatot, ugyanakkor nagymértékben felülreprezentáltak (szintén egyharmados arány) voltak a vonatszolgálatnál. A magyar katonák legkevesebben a vadászszászlóaljaknál (7 százalék) és a vártüzéségnél (14 százalék) szolgáltak.¹¹

Tisztán magyar legénységű alakulatok (a háború kitörésekor Magyarország lakosságának kevéssel több, mint a fele magyar nemzetiségű) alig voltak: például az ország területéről kiegészült 47 közös gyalogezredből csak nyolc, a 16 huszárezredből csupán tíz bírt tisztán magyar legénységgel. A tüézr, műszaki és vonatalakulatoknál (trén) csak elvétele léteztek túlnyomóan magyar állományú formációk.¹²

1914 nyarán a magyar királyi honvédség (a szárazföldi haderő egészének csupán egytizedét tette ki) békeállománya alig haladta meg a 30 000 embert, hadiállományát mintegy 200 000 fő képezte. Kötelékébe 32 gyalogezred, tíz huszárezred, nyolc tábori ágyúsezred (31 üteg), egy lovas tüzérosztály (három üteg) tartozott. Mindezeket a csapatokat nyolc gyalog-, és két lovashadosztályba valamint 8 tüézrdandárba vonták össze. A honvédségnél a legmagasabb szervezeti egységek a hadosztályok voltak.

A 32 honvéd gyalogezredből nyolc, a tíz honvéd huszárezredből három, a honvéd tábori ágyúsezredek közül három rendelkezett színmagyar legénységgel.¹³

Az osztrák Landwehr nyolc gyaloghadosztállyal (37 gyalogezred és három tiroli lövészezred), lovassága 6 ulánusezreddel, egy tiroli és egy dalmát országos lovas lövészosztállyal, valamint nyolc tábori ágyús és nyolc tábori tarackos osztállyal (összesen 32 üteg) rendelkezett.

¹⁰ Berkó 1926. 73. o.

¹¹ Deák 1993. 226. o.

¹² Lásd: Ehnl 1934. 18–46. o. Tisztán magyar legénységűnek azokat az ezredeket tekinthetjük, amelyekben a magyar legénység aránya 90 százalék vagy afellei volt.

¹³ Vö.: Ehnl 1934. 84–93. o.

*A kiképzett újoncok és a haderőben ténylegesen szolgálók száma,
valamint az osztrák–magyar fegyveres erőre fordított kiadások*

Ausztria–Magyarország békeidőben kiképzett fegyvereseinek számát, hadicélokra fordított kiadásait tekintve alulmaradt legfőbb első világháborús ellenfeleivel szemben. A lemaradás elsősorban a birodalom politikai döntéshozóinak szűklátókörűségéből és a Monarchia gazdasági–pénzügyi lehetőségeinek korlátozott voltából eredt.

A Habsburg-monarchia hadserege állományának nagysága az 1868-as állapotokhoz képest szinte alig változott, miközben a lakosság száma 36 millióról közel másfélszeresére nőtt.¹⁴ 1914-ben több mint 51 millió lakosából elméletileg mintegy tíz millió férfit lehetett volna fegyverbe szólítani.¹⁵

A nagyhatalmak közül a Monarchia használta ki legkevésbé fegyverfogható lakosságának potenciálját: az éves újonckontingens 1912 után 212 500 fő volt, 28 000 az osztrák Landwehr, 25 000 a honvédség, 159 500 a közös hadsereg és haditengerészet számára.¹⁶ Az állításkötelezetteknek csupán 22–29 százalékát sorozták be ténylegesen. Ausztria–Magyarországon tehát csak minden negyedik férfi állampolgár teljesített ténylegesen fegyveres szolgálatot. A cári Oroszországban ez az arány 37, Németországban 40, Franciaországban 86 százalék volt.¹⁷ 1914 nyarán a birodalom 51 milliós lakosságából 450 000, míg a 40 milliós Franciaországban 600 000 fő szolgált a hadseregben.¹⁸ 1913-ban Franciaországban egy aktívan szolgáló katonára 65, Németországban 98, a Monarchiában 128 lakos jutott. 1914-ben a hadbavonultak száma Franciaországban a lakosság 8 százaléka, Németországban 5,5 százaléka, Ausztria–Magyarországon 2,75 százaléka volt.¹⁹

A szövetséges német vezérkar világháború előtt megfogalmazott véleménye szerint az osztrák–magyar haderő gyenge volt, leginkább csak egy kerethadseregnek felelt meg. 1912-ben egy közös hadseregbeli gyalogoszázad létszáma például 5 tiszt és 93 katona volt, amelyet 1914-re öt tisztre és 120 főre (a magyar királyi honvédségnél 4 tisztre és 120 honvédre²⁰) emeltek, de csak öt hadtest területén a létező 16 közül. (Az orosz európai kiegészítésű gyalogszázad ugyanakkor négy tisztet és 165 főt, az ázsiai kiegészítésű 4 tisztet és 195 főt számlált.)²¹

Mivel a gyenge keretek mozgósítás esetén a csapattestek feltöltésére a kiképzett legénység egész állományát felhasználták, annak következtében elmaradt a tartalék hadosztályok²² és végeredményben egy tartalék hadsereg felállítása a világháború kezdetéig.²³

Ausztria–Magyarországon az egységes és nemzetek feletti közös hadsereg volt a legjelentősebb összetartó erő. Ezen belül a szociális összetétel és társadalmi helyét tekintve egyaránt középosztályi jellegű tisztikar volt az a testület, mely az összbirodalmi szellemet

¹⁴ Kerchnawe 1932. 8. o.

¹⁵ Bencze 2009. 191. o.

¹⁶ Kronenbitter 2003. 171. o.

¹⁷ Rauchensteiner 2013. 52. o.

¹⁸ Storz 1992. 244. o.

¹⁹ Schubert 1932. 59. o.

²⁰ Berkó 1928. 471. o.

²¹ Kerchnawe 1932. 42. o.

²² Storz 1992. 244. o.

²³ Kronenbitter 2003. 196. o.

a leginkább megtestesítette. A tiszteket az uralkodóhoz és a Monarchiához fűződő töretlen hűség jellemezte.

A hadapródiskolát (a világháború előtti években 19 ilyen intézmény működött a birodalomban) vagy katonai akadémiát (azokból összesen négy létezett) végzett hivatásos tisztek (számuk 36 000 fő 1914-ben, köztük a német tisztek aránya 78, a magyaroké több mint tíz százalék) – akik közül sokan a vezérkar szakiskolájának, a bécsi Hadiiskolának az elvégzése után vezérkari tisztként a hadsereg kulcspozícióiba kerültek, illetve fejezték be pályafutásukat tábornokként – a nagyszámú (1914-ben mintegy 25 000 fő) tartalékos tiszttel (köztük a németek aránya 60 százalék) együtt irányították a haderőt. A felsőbb tisztikar és tábornoki kar esetében – néhány kivételtől eltekintve – hiányoztak a háborús tapasztalatok.²⁴

A közös hadseregben a soknyelvűség is nehezítette a vezetést. 80 vezényszót a szolgálati nyelven, azaz németül adtak ki, a többi érintkezés a katonák legalább 20 százaléka által beszélt ezrednyelven történt.²⁵ A német mellett még tíz másik ezrednyelvet használtak. Gyakran előfordult, hogy a nemzetiségi összetételtől függően akár három ezrednyelv is használatos volt egy ezreden belül.

Szembevetve, hogy a Monarchia a nagyhatalmak közül abszolút értékben a legkevesebbet költötte védelmi kiadásokra. Az állam ráfordításainak csak egy csekély részét használták fel a hadsereg céljaira. A birodalom katonai kiadásai 1870-től 1910-ig 24,1-ről 15,7 százalékra estek vissza az éves állami költségvetésen belül.²⁶ Az osztrák–magyar haderő relatíve kicsi, ezért más államokéval összehasonlítva olcsóbb volt.²⁷

Ausztria–Magyarország 1881 és 1913 között összesen 14,9, ugyanakkor Oroszország 38,7, Franciaország 36,7, Németország 35,5 milliárd koronát költött fegyveres ereje kiépítésére.²⁸

1914-ben a dunai birodalom 910 millió koronát (amelyhez a magyar államháztartás 360 millióval járult hozzá), Németország viszont 2210 milliót, Oroszország 2205 milliót, Olaszország pedig 705 milliót fordított haderejére. Ausztria–Magyarország 1914-ben egy lakosra számítva 15,5 koronát, a vele szövetséges Németország 38,5 koronát, Franciaország 38,1 koronát, Oroszország 13,5 koronát, Olaszország 21,5 koronát, Nagy-Britannia 41,6 koronát, az Egyesült Államok 12,1 koronát költött hadikiadásokra.²⁹

Az Osztrák–Magyar hadsereg költségvetését, a rendelkezésre bocsátott pénz felhasználását a két országgyűlés a delegációkon keresztül ellenőrizte. A 20 magyar és 20 osztrák parlamenti képviselő felváltva Bécsben illetve Budapesten ülésezett.³⁰

Magyarországon a hadsereg fordított kiadások a GDP-hez viszonyítva 1913-ban 4,7 százalékot tettek ki. Az egy lakosra számított katonai kiadások a korabeli európai országok közül itt voltak a legkisebbek. Ez annak köszönhető, hogy a hadsereg fenntartásának költségeit kétharmad részben a Monarchia másik fele fedezte.³¹

²⁴ Rauchensteiner 2013. 62. o.

²⁵ Rauchensteiner 2013. 60. o.

²⁶ Rauchensteiner 2013. 55. o.

²⁷ KA Ms. Allg. Nr. 54. 598. o.

²⁸ Reinschedl 1999. 89. o.

²⁹ Reinschedl 1999. 89–90. o.

³⁰ Kronenbitter 2003. 150. o.

³¹ Katus 2000. 327–329. o.; Balla 2010. 30–31. o.

*Az osztrák–magyar fegyveres erő fejlesztésének elmaradása
és a haderő alkalmazási elvei*

A Habsburg-monarchia népessége 1867 és 1914 között több mint négy és fél évtizedes, a korábbi történetéhez képest nagyon hosszú békeidőszakot élt át. A korszakban a haderő csupán néhány rövid hadjáratban vett részt. 1869-ben a Cattarói-öböl környékén kitört lázadás leverésére, 1878-ban Bosznia és Hercegovina katonai megszállására, 1882-ben a Hercegovinában és Dél-Dalmáciában kirobbant fegyveres felkelés megfékezésére vetették be a közös hadsereget és részben a két honvédség alakulatait. A dualista állam szárazföldin haderejének az 1882-es felkelés leverése után az első világháború kitöréséig többször már nem volt alkalma hadműveletekben részt venni. A birodalomnak gyarmatok híján nem kellett másik kontinensen csapatokat állomásoztatnia. Nem véletlen tehát, hogy az európai nagyhatalmak közül Ausztria-Magyarország hadereje rendelkezett a legkevesebb harci tapasztalattal 1914-ben. Azok hiányát a békeévekben évente megrendezett és jól bejáratott sémák szerint végrehajtott hadgyakorlatok (melyeket az 1906-ban a vezérkari főnöki posztra lépett Franz Conrad von Hötzendorf altábornagy ugyan valamelyest új alapokra helyezett, hiszen 1907-től a három napig tartó manővereken már két hadtest hajtott végre hadmozdulatokat egymással szemben³²) csak megerősítették. Igaz ugyan, hogy a birodalom katonái részesei voltak néhány nagyobb, a nagyhatalmak egységes fellépését igénylő nemzetközi békefenntartó akciónak, például 1897 februárja és 1898 áprilisa közötti, török–görög ellentétekből fakadt krétai-válság során a dunai birodalom összesen 19 hajóval vett részt a sziget blokádjában. Egy 360 fős tengerészgyalogos századdal, majd a Cilliből kiegészült császári és királyi 87. gyalogezred 2. zászlóaljának közel 700 emberével pedig (más államok egységeivel együtt) a szárazföldön rendfenntartó feladatokat hajtott végre.³³ A kínai boxer-felkelés (1900. június – 1901. szeptember) leverésében Ausztria-Magyarország az európai nagyhatalmak, valamint Belgium, Hollandia, az Egyesült Államok és Japán csapataihoz csatlakozva a KAISERIN ELISABETH, az ASPERN és a ZENTA cirkálókról partra szállított kb. 500 fős tengerészkülönítménnyel vett részt, amely 1900 szeptemberében részese volt a Peking körül folyt harcoknak. Összesen 12 osztrák–magyar tengerész halt hősi halált.³⁴

Az 1912–13-as első Balkán-háború idején az észak-albániai Szkutari városának jövőbeni hovartartozása miatt kirobbant válság (1913. március–május) során, a Montenegró és Észak-Albánia partjai előtti nemzetközi tengeri blokádban (1913. április – május közepe) a Monarchia hét nagyobb és több kisebb flottaegysége vett részt. 1913. május közepe és 1914 augusztusa között Szkutari és környékének megszállásában, valamint a rendfenntartásban a Monarchia először egy 300 fős tengerészgyalogos különítménnyel, majd a Cilliből rekrutálódott 87. közös gyalogezred több mint 500 fős 4. zászlóaljával képviseltette magát.³⁵

A katonai konfliktusokban nem közvetlenül érintett nagyhatalmaknak, így a Monarchiának is, lehetőségük nyílt, hogy indirekt módon tapasztalatokat szerezzenek a modern háború lefolyásáról, hiszen a XIX. és XX. század fordulóját követő jelentősebb helyi há-

³² Sondhaus 2003. 99–100. o.

³³ Szijj – Ravasz 2000. 395–396. o.

³⁴ Józsa 1966. 113–115. o.

³⁵ Balla 1997.

borúkbán önkéntesekkel, hivatalos katonai megfigyelőkkel, illetve katonai attasékkal képviseltették magukat. Több magyar származású hivatásos vagy tartalékos tiszt is részt vett ilyen missziókban. Néhány magyar, korábban a közös hadseregben tisztként szolgáló önkéntes – péchújfalui Péchy Tibor, Simon Vilmos, Janssen Lajos – harcolt a búrok oldalán az 1899 októbere és 1902 májusa között lezajlott angol–búr háborúban.³⁶ Csicseric Miksa alezredes az orosz, Dáni Béla százados a japán oldalon készített feljegyzéseket az 1904 februárja és 1905 szeptembere között végbement orosz–japán háborúban. Windischgraetz Lajos herceg tartalékos főhadnagy a bolgár, Tanczos Gábor alezredes a görög fél hadműveleteit figyelhette meg közvetlen közélről az 1912 októbere és 1913 májusa közötti első Balkán-háborúban.

A hadművészetet a fent említett helyi háborúk sok új elemmel gazdagították. A búr háborúban már tömegesen alkalmazták a géppuskákat, a gyorstüzelő tábori ágyúkat, páncélvonatokat, időnként állásháború is kialakult. Az orosz–japán háborúban a felsoroltakon kívül a gyalogság zárt tömeg helyett rajvonalan támadott, a tüzérség fedett tüzelőállásból tüzelt, a katonák a terep színébe olvadó egyenruhát viseltek, először alkalmazták nagyobb tömegben az aknavetőket, a kézigránátokat, a mozgókonyhákat, a haditengerészetnél a torpedókat, az utánpótlás egyre növekvő fontossága is bebizonyosodott. A Balkán-háborúk alatt a koalíciós hadviselés elveit a gyakorlatban is kipróbálták, a hadviselő felek használták a repülőgépeket, a páncélgépkocsikat, a kerékpárokat, a drót nélküli távírót, a fedett tüzelőállásból történő tűzvezetést, továbbá megjelentek a légvédelem elemei.³⁷

A katonai delegátusok jelentéseiből a vezérkarok ismerték a szembenálló felek nagyságát, a bevetett fegyverek hatását, a hadászat megváltozásáról, az alkalmazott harcászati módokról is rendelkeztek ismeretekkel. Sajnálatos módon a kiküldött megfigyelők által gyűjtött harctéri tapasztalatokat, valamint a hadműveletekből levont és megfogalmazott tanulságokat az osztrák–magyar katonai felső vezetés a haderő fejlesztése során alig (például 1908–1909-ben jelentős újítás volt, hogy a gyalogságnál bevezették a terep színébe jobban beleolvadó csukaszürke tábori egyenruhát, felállították a géppuskás osztagokat és elkezdődött a tüzérség felfegyverzése modern lövegekkel) vagy egyáltalán nem vette figyelembe. A vezérkar úgy értékelte, hogy a helyi háborúk speciális körülmények között zajlottak, egy európai nagyhatalmak közötti háborúban minden másként fog történni. Mindehhez járult a politikusok és a delegációk részéről tapasztalható konzervativizmus, akik nem a jelentőségéhez mérten értékelték meg a harceszközök robbanásszerű fejlődését, a hadászatra és a harcászatra gyakorolt hatását, a hadügyi reformok és az azokra fordítandó pénzeszközök biztosításának szükségességét.

Annak ellenére, hogy a Monarchia élen járt a haditechnikai újdonságok fejlesztésében, azok nagy részét a császári és királyi katonai vezető szervek és hivatalok rövidlétága miatt nem ültették át a gyakorlatba. Megépítették például a világ első, 1905 mintájú, két géppuskával felszerelt, Gottlieb Daimler által tervezett kerekcsúszós páncélgépkocsit. A Gunther Burstyn műszaki főhadnagy által tervezett motoros löveg a világ első páncélosa volt. A tervezett tank soha nem készült el, és a német szövetséges is elutasította a terv kivitelezését.³⁸

³⁶ Schmidl 1980. 224–254. o.

³⁷ Balla 2003. 9–11. o.

³⁸ Hauptner – Jung 2003. 68–81. o.

Az uralkodó maga is élen járt a technika-ellenességben: az 1906. augusztus 30. és szeptember 4. között Teschen környékén lezajlott ún. császárgyakorlaton első ízben jelent meg a fentebb említett Daimler páncélgépkocsi.³⁹ Ferenc József minden katonai jelentőséget nélkülöző játékszernek minősítette és elvetette annak alkalmazását, mert megrémíti a lovakat.⁴⁰

A trónörökös, Ferenc Ferdinánd is általában idegenkedett a technikai újításoktól (kivéve a haditengerészeti fejlesztéseket, amelyeknek elkötelezett híve volt) és ignorálta a modern háborúk tapasztalatait.⁴¹

Mindezek ismeretében nem csoda hát, hogy a birodalom két felének politikusai többnyire szívesen engedtek a parlamenti delegációk követeléseinek és törölték Franz Conrad von Hötzendorf vezérkari főnök igényeiből a létfontosságú fejlesztéseket.⁴²

A Monarchia az 1880-as évektől kezdve lemaradt a fegyverkezésben és a haderő fejlesztésében a többi európai nagyhatalomhoz képest. Ezzel a Monarchia döntéshozói tisztában voltak, mivel a Vezérkar Nyilvántartó Irodája folyamatosan nyomon követte a többi állam haderejének fejlődését.⁴³ A hadseregreform a XIX. század vége óta húzódott és csak 1912-ben az új véderőtörvény, illetve a honvédségi törvény elfogadásával érkezett el tetőpontjára. Azok rendelkezései 1914-ig, a háború kitörésének időpontjáig még kevésbé éreztették hatásukat.⁴⁴

A Habsburg-monarchiában a haderő fejlesztés elmaradása abban is megnyilvánult, hogy új fegyvereket, modern technikai vívmányokat, háborúban nélkülözhetetlen felszereléseket csak késve, vagy egyáltalán nem vezettek be, a meglévők tekintélyes része pedig elavultnak számított, jócskán rászorult a korszerűsítésre.

A gyalogság – amely több mint a felét tette ki a szárazföldi fegyveres erőnek⁴⁵ – csupán 800 000 darab, 1895 mintájú, modern, kiváló hatásfokú Mannlicher-ismétlőfegyverrel rendelkezett a háború kezdetén, mintegy 1,7 millió darab a szerb és orosz puskáknál részben gyengébb minőségű, 1888/90 mintájú Mannlicher (700 000 darab) vagy teljesen elavult egylövetű Werndl-rendszerű fegyver volt. A gyalogság tehát újrafegyverzésre szorult.⁴⁶

A géppuskák alacsony száma (kettő-négy gyalog-zászlóaljanként, négy lovas-hadosztályonként)⁴⁷ is befolyásolta a szárazföldi haderő bevetettségét. A Schwarzlose-rendszerű géppuskákból a többi európai hatalom hadseregéhez képest (például a német hadseregben 5000) csak kevés, mindössze 1600 támogatta a gyalogság és a lovasság harcát.⁴⁸

³⁹ Kastner 2002. 113. o.

⁴⁰ Deák 1993. 96. o.

⁴¹ Storz 1992. 245. o.

⁴² Balla 2003. 12. o.

⁴³ Kronenbitter 2003. 145. o. A Monarchia az ellenségeihez és szövetségeseihez képest rossz fegyverkezési állapotát a közös hadügyminiszter és a vezérkari főnök mindig panaszolta. Blasius Schemua altábornagy, vezérkari főnök 1912 júliusában példának okáért kifejtette az uralkodónak, hogy amennyiben a tűzérő, az erődök és a léghajózás fejlesztésére követelt 250 millió koronás hitelt a hadsereg nem kapja meg, az osztrák–magyar haderő nem lesz többet olyan helyzetben, hogy támadó hadműveleteket folytasson. Vö.: KA Militärkanzlei Seiner Majestät, 1912 25-1/6.

⁴⁴ Reinschedl 1999. 245–248. o.

⁴⁵ Reden 1987. 126. o.

⁴⁶ KA Generalstab Operationsbüro Karton 814. 511–515. o.

⁴⁷ ÖULK 32. o.

⁴⁸ Reinschedl 1999. 120. o.

Az osztrák–magyar lovasság nem alkalmazkodott a hadügy változásaihoz sem megjelenésében, sem kiképzésében. A rikító színű egyenruha, a légénység és a lovak célszerűtlen felszerelése, a csekély lőszerjavadalmasítás, a szurony és a gyalogsági ásó hiánya, a géppuskák nem elegendő száma ezredenként, a gyalog megvívott harc be nem gyakorlottsága, a támadás erőltetése nagy csapattestekben, a tábori szolgálatban történő kiképzés hiányai hátráltatták a lovasság tevékenységét. A rossz nyereg, a nem megfelelő málházás és a túl nagy megterhelés a lovat is idő előtt kifárasztották.⁴⁹

A lovas tisztikar egy része szemben állt a Conrad von Hötzendorf vezérkari főnök által tervezett átalakításokkal, aki többek között megpróbálta eltörölni a lovasság színes egyenruháját, de a fegyvernemnek sikerült azt megőriznie. Csak az új géppuskás osztagokat bújatták csukaszürke tábori egyenruhába. A terepszínű uniformist a lovasságnak 1914-ben már megtervezték, de a háború kitörése miatt nem került bevezetésre.⁵⁰

A dunai birodalom tüzérsége általában nem érte el a várható ellenfelek hasonló fegyvernemének a szintjét, a modern 30,5 cm-es mozsarakból és más korszerű, csőhátasíklásos löveg típusokból (utóbbiak maximális lőtávolsága alatta maradt a későbbi ellenségek lövegeiének, például az osztrák–magyar 8 cm-es tábori ágyú 700–1000 méterrel kisebb távolságra hordott, mint az orosz és a szerb hadsereg ilyen kaliberű ágyúja⁵¹) csak keveset gyártottak.⁵² A tüzérségi löszerek esetében a hadvezetés az egységesített, levegőben robbanó srapnelek (amelyek hatástalannak bizonyultak a beásott védelemben harcoló gyalogsággal szemben) gyártásának adott elsőbbséget, noha a becsapódáskor robbanó gránátok (amelyekből kevés állt rendelkezésre) többféle felhasználást tettek lehetővé.⁵³ A tábori ágyúk lőszerkiszabata nem haladta meg csővenként az 500 darabot, ami a fronton egy-két napos harc után elfogyott.⁵⁴ A lőszerutánpótlás a termelés szervezetlensége miatt a világháború egész ideje alatt is megoldatlannak bizonyult.

A tüzérséggel ellentétben az osztrák–magyar szárazföldi haderő műszaki csapatokkal elegendő mértékben el volt látva. A hadsereg egy gyaloghadosztálya két-három, az egész haderő 128 utász- és árkászszázaddal rendelkezett, amely megfelelt az európai hadseregek átlagának. Felszereltségük a kor szintjén állt, magasabb békeállománnyal bírtak, mint a gyalogság és a tüzérség.⁵⁵

A harctéri ellátást biztosító mozgókonyhákból is kevés állt rendelkezésre. Nem rendszeresítettek – az állásháborúban később oly hasznosnak bizonyult – könnyű gyalogsági ágyúkat, aknavetőket és kézigránátokat. Az osztrák–magyar hadvezetés lemaradt a repülőgépek fejlesztése terén is, 1914-ben a haderő mindössze 42 bevethető harci és 40 gyakorlógéppel rendelkezett,⁵⁶ szemben 500 orosszal. 1914 nyarán 15 repülőszázad létezett kereteiben, mindegyiknek átlag hat bevethető géppel kellett volna rendelkeznie. A megfelelően kiképzett pilóták száma is csekély – mindössze 85 fő – volt.⁵⁷

⁴⁹ KA NL B/203. Nr. 5 b. 6. o.

⁵⁰ Stone – Schmidl 1988. 283. o.

⁵¹ Balla 1993. 68. o.

⁵² A 30,5 cm-es mozsarakból 1914-ben csak 24 állt a haderő rendelkezésére.

⁵³ Balla 1993. 69. o.

⁵⁴ Bencze 2009. 190. o.

⁵⁵ Kerchnawe 1932. 49. o.

⁵⁶ Kronenbitter 2003. 196. o.

⁵⁷ Rauchensteiner 2013. 53–54. o., Kerchnawe 1932. 37. o.

A motorizálás terén is komoly hiányosságok mutatkoztak, néhány nehézlöveg (például a 30,5 cm-es mozsár) motoros vontatóján kívül a birodalom csak 400 tehergépkocsit és mindössze néhány páncélgépkocsit valamint motorkerékpárt tudott hadba állítani. A tények ismeretében kijelenthetjük, hogy 1914 nyarán az osztrák–magyar hadsereg nem volt felkészülve a Nagy Háborúra.⁵⁸

A felkészületlenség mellett a haderő alkalmazására vonatkozó hadászati és harcászati valamint kiképzési alapelvek is tévesnek bizonyultak. (Az osztrák–magyar vezérkar és stratégák mentségére szolgáljon, hogy szinte az összes európai nagyhatalom katonai vezetése hasonló nézeteket vallott). A hadseregen belül a fő és csatadöntő fegyvernemnek a gyalogságot tekintették, amely – tekintet nélkül a veszteségekre és a modern fegyverek tűzhatását alig figyelembe véve – az átkarolás mellett a frontális tömegrohamokban látta a siker minden áron való megszerzésének és a győzelem elérésének fő lehetőségét. A gyakorlatokon a fontos pontok birtokba vételéhez célravezetőbbnek tartották a gyorsaságot, mint a laza csatárláncok szökellő előremozgását, vagy a támadások előtti megkerülő meneteket.⁵⁹ Csupán a természetes terepakadályok és domborzati formák mögötti ideiglenes, rövid ideig tartó védekezésre számítottak a gyalogság kiképzése során, árokvédelemre egyáltalán nem. (A későbbi ellenfelek közül az oroszok és a szerbek az orosz–japán és a Balkán-háborúk tapasztalataiból okulva nagyon is számításba vették ezt az eshetőséget.)

A lovasságot elsősorban hadászati felderítésre és az ellenséges lovasság, gyalogság zárt kötelékben végrehajtott rohammal történő legyőzésére és lőháton történő üldözésére képezték ki (a gyalogosan vívott harc a lőképzéssel együtt mellőzött része volt a lovas felkészítésének, az előljárók is csak a legkritikább esetben szemlélték)⁶⁰, s mivel a hadvezetés az orosz harctéren az ellenségeskedések megkezdése után nagy orosz lovas tömegek támadó fellépésével és számos lovassági találkozó ütközettel számolt, ezért főként Galíciában és Bukovinában összpontosították.⁶¹

A gyalogság és tüzérség együttműködésére nem fordítottak kellő figyelmet (Conrad vezérkari főnök például nem gyakoroltatta a gyalogság bevetése előtt a tüzérségi tűzcsepásokat), a tüzérségnek a gyalogság frontális támadását kellett tüzével támogatnia és az ellenség fegyvernemeit lekötnie.

Ausztria–Magyarország számára egy háború megvívása szinte vállalhatatlan volt. A központi hatalmak tagjaként a német szövetségi rendszerből adódó háborús céljai és kötelezettségei, valamint a birodalom haderejétől elvárható teljesítmény között jelentős ellentmondás feszült.

Ausztria–Magyarország fegyveres ereje a mozgósítás elrendelése után

A Monarchia hadereje 1914 augusztusában történetének legnagyobb kihívásával került szembe. A július végi mozgósítás után a szárazföldi haderő hadtesteit hat hadseregbe vonták össze, amelyek parancsnokságai az alábbi városokban voltak: 1. Bécs, 2. Budapest, 3. Pozsony, 4. Bécs, 5. Zágráb, 6. Szarajevó. A fegyveres erő összesen 52 gyalog- és

⁵⁸ Balla 2003. 13. o.

⁵⁹ Bencze 2009. 196. o.

⁶⁰ Koszorús 1938.

⁶¹ Balla 2010. 35–37. o.

11 lovashadosztályból tevődött össze, a tábori hadsereg létszáma 1,8-2 millió főre rúgott, amelynek mintegy egyharmada Magyarország területéről rekrutálódott.⁶²

A birodalom fegyveres erejét (a behívottak túlnyomó többsége a gyalogság sorait gyarapította, a lovasság 80 000, a tüzérség 200 000 fő, a műszakiak, a hadtáp és vonatcsapatok a gyalogsághoz képest csupán csekély létszámmal vonultak a frontra) a hadsereg-főparancsnokság irányította, amely a háború előtti vezérkarból alakult át. Székhelye eredetileg szintén Bécsben volt, a háború folyamán 1914 novemberéig Przemyslben, majd Teschenben működött, IV. Károly uralkodása idején (1916 végétől) pedig már Badenből irányította a hadműveleteket. Élén 1914 nyarától Frigyes főherceg gyalogsági tábornok állt, de a tényleges vezetés továbbra is Franz Conrad von Hötzendorf gyalogsági tábornok, vezérkari főnök kezében maradt. 1916 decemberében IV. Károly maga vette át Frigyes helyét, a vezérkari főnöki posztra 1917 márciusában Arthur Arz von Straussenburg gyalogsági tábornokot nevezte ki.⁶³

A honvéd hadosztályokat a hadrakelt tábori hadsereg császári és királyi hadtesteinek kötelékébe osztottak be, bevetésükre a közös hadseregbeli vagy a Landwehr csapattestekkel együtt, elvétele a szövetséges német hadsereg alárendeltségében került sor. A magyar királyi honvédség nyolc gyaloghadosztálya a mozgósításkor nyolc népfelkelő gyalogdandárral (összesen 29 népfelkelő gyalogezreddel) is gyarapodott, továbbá 9 népfelkelő hadtápdandárt és tíz önálló hadtápzászlóaljat is létrehoztak, amelyeket vasútbiztosításra, objektumok védelmére, hadifoglók őrzésére használtak. Katonáik az idősebb hadköteles korosztályokhoz tartoztak, közülük sokan polgári ruhában teljesítettek szolgálatot, fegyverzetük és felszerelésük nem volt egyenértékű a honvéd hadosztályokéval.

A mobilizálás során a békében is létező honvéd huszárezredek a budapesti 5. és a debreceni 11. honvéd lovashadosztályba vonták össze, amelyek egy-egy kerékpáros századosot is kaptak. Tíz népfelkelő huszárosztályt is létrehoztak.⁶⁴

A honvéd tüzérség nyolc tábori ágyúszere (összesen 31 üteg) és lovas tüzérosztálya (három lovas üteg) (a honvéd gyaloghadosztályokhoz, illetőleg a 11. honvéd lovashadosztályhoz beosztva) 9 menetüteget állított fel, amelyeket 1915 nyaráig önállóan alkalmaztak.⁶⁵

Az osztrák Landwehr ereje nyolc népfelkelő gyalogdandárral és menetalakulatokkal növekedett. A császári és királyi haditengerészet Anton Haus tengernagy parancsnoksága alatt állománya a mozgósítás után 34 000 főre, ereje pedig egy tengeralattjáróval nőtt.

Az osztrák–magyar haderő nemzetközi összehasonlításban

Az Osztrák–Magyar Monarchia szárazföldi haderejének relatív gyengesége és számos hiányossága nyilvánvalóvá válik, ha fő szövetségésének és két 1914-es ellenfelének ármádiájával hasonlítjuk össze.

A 67,5 millió lakosságú Németország hadseregének békelétszáma 1914-ben 775 000,⁶⁶ hadilétszáma 2,4 millió fő⁶⁷ volt, a német hadseregbe évente 300 000 újoncot soroztak be.

⁶² ÖULK I. Band. 80. o.

⁶³ Balla 2003. 13. o.

⁶⁴ Balla 2000. 135. o.

⁶⁵ Balla 2014. 99–100. o.

⁶⁶ Kerchnawe 1932. 4., 11. o.

⁶⁷ Rauchensteiner 2013. 54. o.

Békeidőben nyolc hadsereg-parancsnokság létezett, az egész haderő 25 hadtestre oszlott, amelyek mindegyike két gyaloghadosztályból állt. Az 50 első vonalbeli gyaloghadosztály mindegyike háborúban négy (három zászlóaljából álló) gyalogezredet, esetleg egy vadász-zászlóaljat és egy kerékpáros századot, négy lovasszázadot, egy tüzerdandárt (két tüzer- ezred, egyenként hat üteggel) és kiegészítő intézeteket foglalt magába. Létszámába 13 000 puská, 12 géppuská, 450 lovas, 72 löveg tartozott. A 11 lovashadosztály (a gárda kivételével) csak háborúban alakult meg, három-három lovasdandárból, melyek mindegyike két ezredből állt. Szervezetébe tartozott még két lovas üteg egyenként hat löveggel, egy lovas utászosztág, egy tábori távjelző-osztág. A lovashadosztályokat hadtestbe egyesíthették. Az aktív szolgálati idő két évet tett ki, a tartalékos hadkötelezettség 45 éves korig terjedt, ebből az utolsó öt évet a népfelkelésben kellett letölteni háború esetén. A népfelkelés tü-zérséggel és géppuskákkal alig rendelkezett. A 28–39 éves tartalékosokból álló seregtes-teket külön tartalékos hadtestekbe szervezték. Az 1914-es mozgósításkor a tábori hadse-regbe 25 hadtest, 11 lovashadosztály, 14 tartalékos hadtest, egy tartalékos hadosztály, egy népfelkelő hadtest, 15 önálló népfelkelő dandár, hat póthadosztály tartozott, 2,5 milliós létszámmal, a másfél milliós megszálló hadseregbe különböző intézetek, pótalakulatok, a népfelkelés nem mozgó egységei tartoztak, haderő összesen 5000 géppuskával és 9400 löveggel felszerelve indult harcra.

A 163,8 millió lakosú cári Oroszország hadseregének éves újonclétszáma a Nagy Há-ború előestéjén 455 000 fő volt, békelétszámát 1 340 000, hadiállományát 3 420 000 ka-tona képezte.⁶⁸ A birodalom területe 12 katonai kerületre oszlott, ezek egy-egy hadsereg-parancsnokságnak feleltek meg. A 37 hadtest mindegyike békében két gyalog-, egy-két lovashadosztályból, nehéz tüzérségből, műszaki alakulatokból és különféle (egészségügyi, ellátó stb.) intézetekből állt. A hadsereg 59 gyalog-, 11 lövész-, 24 lovashadosztállyal, 17 lövész- és nyolc önálló lovasdandárral bírt. A tényleges szolgálati kötelezettség három év volt a gyalogságnál és a tábori tüzérségnél, az összes többi fegyvernemnél pedig négy év. Mozgósításkor mindegyik hadtest egy tartalék hadosztályt állított fel. A mozgósított hadsereg létszáma 5,4 millió főt számlált, amely 6800 löveggel, 3900 géppuskával bírt, 74 gyalog- és 24 lovashadosztályból, valamint nyolc önálló lovasdandárból, 74 tábori tüzer-dandárból állt, továbbá a hadrendbe tartozott még néhány gárda- és gránátos hadosztály is. A gyalog- vagy lövészadosztály (21 000 fő) két dandárba sorolt négy gyalogezreddel (mindegyik négy zászlóaljjal), 16 géppuskás osztaggal (egyenként nyolc géppuskával), valamint két-három lovasszázaddal, egy két osztályt képező, (mindegyik három nyolclö-veges üteggel) tüzerdandárral rendelkezett, állományába 48 löveg, 32 géppuska tartozott. Mindegyik lovashadosztály négy-hat századból álló lovasezredből, egy lovas géppuskás osztagból, két hatlöveges lovas ütegből állt. A hadosztályokat kettesével lovas hadtestbe vonhatták össze.⁶⁹

A mindössze 4 millió lakosú Szerbia hadseregének első vonalát hat gyalog- és egy lovashadosztály, második vonalát öt gyaloghadosztály, harmadik vonalát 15 gyalogezred, 12 lovasszázad és 30 régi típusú tüzerüteg alkotta. A hadosztályokat folyókról nevezték el, ehhez toldották hozzá a vonalat jelző római számot például Duna I, Timok II. Az első vonalbeli hadosztályok (14 000 fő) mindegyike négy gyalogezreddel, három lovasszázad-

⁶⁸ *Rauchensteiner* 2013. 54. o.

⁶⁹ A hadsereg képes évkönyve 1914. Szerkeszti és kiadja a Hadsereg szerkesztősége és kiadóhivatala. Arad, 1914. 62–66. o.

dal és 9 tüzérüteggel (54 löveg), a második vonalbeliek egyenként három gyalogezerrel, négy lovasszázaddal és 6 üteggel bírtak. A szerb hadsereget összesen 264 000 főnyi gyalogos, 11 000 lovas és 828 löveg képezte.

A legnagyobb különbség Németország és a háborús ellenfelek javára a tüzérségi fegyvernem összevetése esetén mutatkozik. A tábori és hegyi tüzérség európai összehasonlításban gyengének számított, mennyiségi és minőségi lemaradása jelentősen befolyásolta a haderő csapásmérő képességét.⁷⁰ A Monarchia 441 tábori és hegyi üteget és összesen 2842 löveget számláló tüzérséggel indult századunk első világméretű háborújába. Egy gyaloghadosztály 42–48 löveggel, egy átlagosan két hadosztályból álló hadtest összesen 104 löveggel rendelkezett (ezzel az utolsó helyen állt a nagyhatalmak között), ebből 60 darab 76,5 mm-es könnyű tábori ágyú volt. A német hadsereg lövegeinek száma 9400 volt, a hadosztálynak 72, a hadtestnek 160 löveget rendeltek alá. A hadtest 52 közepes űrméretű, illetve nehéztarackkal rendelkezett.

Oroszországban a hadosztály 48, a hadtest 112 löveget tudott csatasorba állítani, ebből mindössze 16 volt nehéztarack, mivel a gyaloghadosztály csak könnyűágyúkkal volt felszerelve. A cári hadsereg összesen 6800 löveggel bírt, az orosz tüzérség minden osztrák–magyar löveggel szemben közel két és félszeres túlerővel rendelkezett.⁷¹

A dunai birodalomhoz képest tizedannyi lakossal sem bíró Szerbia hadserege 828 löveget küldhetett a harctérre, az első vonalbeli gyaloghadosztály harcát 54 löveg támogatta.⁷²

A Monarchia hadereje nem volt abban a helyzetben, hogy a gyalogsapatok létszámában és felszereltségben, valamint kiképzésben megmutatkozó gyengeségét eredményes és elsöprő tüzérségi tűzerővel kompenzálja. Ennek egyik megdőbbentő és érthetetlen bizonyítéka, hogy a dunai birodalom volt az egyetlen állam, amelyik a gyorstűzelő lövegekre történő átállás időszakában nyolcra hatlőveges ütegekre csökkentette a tábori tüzérségét, miközben mindegyik más ország hadserege növelte tábori ütegeinek számát.⁷³

A tábori ágyútól eltekintve a tüzérség eszközei elöregedtek, például a könnyű és nehéz tábori tarackok (12 hadosztályonként és nyolc hadtestenként), a hegyi ágyúk már elavultnak számítottak,⁷⁴ igaz, egy sor modern löveget már kipróbáltak és gyártásra előkészítettek (például a későbbi 15 M 7,5 cm-es hegyiágyút, a 14 M tíz cm-es tábori tarackot, a 14 M 15 cm-es nehéz tábori tarackot), de azok rendszeresítésére és tömeggyártására csak a háború folyamán került sor.⁷⁵

Az osztrák–magyar tüzérség ellenfeleivel ellentétben gyatrán volt ellátva lőszerrel, például a tábori ágyús ütegben minden lövegre 126 darab (96 srapel és 30 gránát) esett, az ágyús lőszeres oszlopban szállítottal együtt csövenként 482, ugyanakkor a Szerbiában 366 (az oszlopban szállítottal együtt ágyúként 466), Franciaországban 312 (a tartalékintézetekkel együtt 577), Németországban 137 (az oszlopban találhatóval együtt 257) lőszer jutott minden tábori ágyúra. A szerb és a francia tábori üteg tehát sokkal függetlenebb volt a lőszerutánpótlástól.⁷⁶

⁷⁰ *Kronenbitter* 2003. 196. o.

⁷¹ KA Generalstab Operationsbüro Karton 814.

⁷² *Balla* 2010. 40–41. o.

⁷³ *Kerchnawe* 1932. 44. o.

⁷⁴ *Storz* 1992. 244. o.

⁷⁵ *Franek* 1930. 25. o.

⁷⁶ *Balla* 1993. 61. o.

Az osztrák–magyar tüzérségnél ütegenként és évente 240 gránát valamint srapel állt gyakorlási célokra rendelkezésre. A többi európai országgal összevetve ez kevésnek bizonyult. Németországban 730, Oroszországban 5–600, Olaszországban 350, Szerbiában és Bulgáriában egyaránt 250 lőszert használt el minden löveg éves szinten a gyakorlatok során.⁷⁷

Összegzés

Ausztria–Magyarország a XIX. század utolsó évtizedeitől elhanyagolt hadereje csak részben tudott megfelelni azoknak a követelményeknek, amelyeket a modern gépi háború, nevezetesen a XX. század őskatasztrófájának tartott első világháború támasztott vele szemben. Történetének legnagyobb kihívásával úgy volt kénytelen szembenézni, hogy számos mutatót (technikai fejlettségét, fegyverzetét, felszereltségét, hadicélokra fordított kiadásait valamint kiképzett fegyveresei számát) tekintve alulmaradt nagyobb első világháborús ellenfeleivel szemben. A hadsereg ütközéssége összességében a dualizmus eleji, 1868-as állapotokat tükrözte.⁷⁸

Fogyatékoságai, korszerűtlensége, technikai lemaradása, harcászati és kiképzési alapelveinek, továbbá hadászati és felvonulási terveinek kudarca már a Nagy Háború első hónapjában nyilvánvalóvá vált, amikor tevékenységét sem a szerb, sem az orosz fronton nem koronázta a várva-várt áttűző és gyors siker, sőt, épp az ellenkezője történt: a defenzívába szorult császári és királyi fegyveres erő a világégés első másfél hónapja alatt óriási, több mint 600 000 fős veszteséget szenvedett, amelyből a nem pótolható veszteség (meghalt, eltűnt, fogságba esett) 350 000 katona volt.⁷⁹ Legjobban kiképzett tiszti és legénységi állományának elvesztését az osztrák–magyar haderő tulajdonképpen már soha nem volt képes pótolni.

⁷⁷ Kerchnawe 1932. 46. o.

⁷⁸ Kerchnawe 1932. 13. o. E helyütt érdemes néhány korabeli véleményt idéznünk a Monarchia haderejéről. Az osztrák–magyar hadvezetés erős kritikusának számító Alfred Krauss gyalogsági tábornok nagy lényeglátással az alábbi módon fogalmazta meg utólag a hadsereg gyengéit: „A csekély újonclétszám és az állandó vádak a hadsereg felszerelésének magas költségeiről megakadályozták a csapat- és seregtestek számának növelését. Az alacsony újonclétszám és békeállomány ellenére túl szűk keretek között nagy tömegeket gyűjtöttek össze a meglévő ezredek, a hosszú tartalékos szolgálat következtében gyakran csak a szükséges mértékben kiképzett katonákat...”

Hadseregünk kiképzése a háborúra nem volt megfelelő. Sem a csapatok, sem a vezetés nem voltak ténylegesen harcszerűen kiképezve...

Tüzérségünk gyengesége a lövegek számában, a lőtávolságban és a határfokban, a nem elégséges lőszerkészletben, a gránátok hiányában és a kiképzés helytelenségében állt, és az vétkes volt abban, hogy a gyalogság a hatásos tüzérségi tűz kivárása nélkül az ellenség tüzebe hajtott végre rohamot, továbbá az új alakulatok elhibázott alkalmazásának az lett a következménye, hogy legjobb katonaanyagunkat a háború kezdetén ostobán elpazarolták”. Krauss 1920. 90., 95., 98. o.

Az első világháború idején a császári és királyi Hadsereg-főparancsnokságra beosztott német Cramon tábornok visszaemlékezéseiben egyértelműen negatív véleményt fogalmazott meg a Monarchia hadseregéről: „A dunai monarchia és hadseregének ereje még éppen elegendő volt egy Szerbia elleni hadjáratra, az európai nagyhatalmak elleni háborúra nem; nem csak katonailag volt elégtelenül felkészülve, hanem velejéig beteg volt.” Cramon 1920. 200–201. o.

A német Hans von Seeckt vezérezredes, az 1920-as évekbeli német haderő, a Reichswehr parancsnoka így írt egykori szövetségese fegyveres erejéről: „Ausztria–Magyarország mind emberanyag, mind anyagi felszerelés dolgában, az összes nagyhatalmak közül a legrosszabbul volt a háborúra felkészülve. Ennek az állapotnak okait ne kutassuk. A következmények abban nyilvánultak meg, hogy az eredetileg kiváló hadsereg ütközéssége gyorsan csökkent és Németországot gazdasági téren is mindinkább igénybe vette.” Seeckt 1929. 77. o.

⁷⁹ Bencze 2009. 200. o.

BIBLIOGRÁFIA, RÖVIDÍTÉSEK

- A világháború 1914–1918. A világháború 1914–1918. Különös tekintettel Magyarországra és a magyar csapatok szereplésére. 1. k. Budapest, 1928.
- Balla* 1993. *Balla Tibor*: A magyar királyi honvéd tüzérség, 1912–1914 II. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1993. 4. sz. 43–75. o.
- Balla* 1997. *Balla Tibor*: Az Osztrák–Magyar Monarchia katonai részvétele a Scutari-válság rendezésében. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1997. 3. sz. 435–459. o.
- Balla* 2000. *Balla Tibor*: A magyar királyi honvéd lovasság 1868–1914. Budapest, 2000.
- Balla* 2003. *Balla Tibor*: Szarajevó, Doberdó, Trianon. Magyarország I. világháborús képes albuma. Budapest, 2003.
- Balla* 2010. *Balla Tibor*: Az Osztrák–Magyar Monarchia hadereje. In: Magyarország az első világháborúban. Főszerk. *Romsics Ignác*. Budapest, 2010. 23–41. o.
- Balla* 2014. *Balla Tibor*: A magyar királyi honvédtüzérség megalakulása és fejlődése (1913–1918). In: *Balla Tibor – Csikány Tamás – Gulyás Géza – Horváth Csaba – Kovács Vilmos*: A magyar tüzérség 100 éve. 1913–2013. Budapest, 2014. 89–109. o.
- Bencze* 2009. *Bencze László*: Az állóháború harcászati és hadászati előzményei. Budapest, 2009.
- Berkó* 1926. *Berkó István*: A magyarság a régi hadseregben. Budapest, 1926.
- Berkó* 1928. A magyar királyi honvédség története 1868–1918. Szerk. *Berkó István*. Budapest, 1928.
- Cramon* 1920. *Cramon, August von, Generalleutnant a. d.*: Unser Österreich-Ungarischer Bundesgenosse im Weltkriege. Berlin, 1920.
- Csonkaréti* 2001. *Csonkaréti Károly*: Az Osztrák–Magyar Monarchia haditengerészete 1867–1918. Budapest, 2001.
- Deák* 1993. *Deák István*: Volt egyszer egy tisztikar. A Habsburg-monarchia katonatisztjeinek társadalmi és politikai története 1848–1918. Budapest, 1993.
- Ehnl* 1934. *Ehnl, Maximilian Oberst a. D.*: Die österreichisch-ungarische Landmacht nach Aufbau, Gliederung, Friedensorganisation, Einteilung und nationaler Zusammensetzung im Sommer 1914. Wien, 1934.
- Franek* 1930. *Dr. Franek, Fritz*: Probleme der Organisation im ersten Kriegsjahre. (Ergänzungsheft 1. zum Werke „Österreich-Ungarns letzter Krieg“.) Wien, 1930.
- Hauptner – Jung* 2003. *Hauptner, Rudolf – Jung, Peter*: Stahl und Eisen im Feuer. Panzerzüge und Panzerautos des k.u.k. Heeres 1914–1918. (Österreichische Militärgeschichte. Sonderband, 2003.) Wien, 2003.
- Józsa* 1966. *Józsa Sándor*: Kína és az Osztrák–Magyar Monarchia. Budapest, 1966.
- KA Kriegsarchiv, Wien
- Kastner* 2002. *Kastner, Richard H.*: Mit Kaiser Franz Joseph auf Reisen. Amalthea. Wien, 2002.

- Katus* 2000. *Katus László*: A közös hadsereg a dualista rendszerben. In: Nagy képes milleniumi hadtörténet. 1000 év a hadak útján. Szerk. *Rácz Árpád*. Budapest, 2000.
- Kerchnawe* 1932. *Kerchnawe, Hugo*: Die unzureichende Kriegsrüstung der Mittelmächte als Hauptursache ihrer Niederlage. (Ergänzungsheft 4 zum Werke „Österreich-Ungarns letzter Krieg“.) Wien, 1932.
- Koszorús* 1938. *Koszorús Ferenc*: Sereglovasságtól a gyorsanmozgó seregtestekig. *Magyar Katonai Szemle*, 1938. 6. sz. 41–44. o.
- Krauss* 1920. *Krauss, Alfred*: Die Ursachen unserer Niederlage. München, 1920.
- Kronenbitter* 2003. *Kronenbitter, Günther*: „Krieg Im Frieden“. Die Führung der k.u.k. Armee und die Grossmachtpolitik Österreich-Ungarns 1906–1914. München, 2003.
- ÖULK *Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914–1918. Erster Band. Das Kriegsjahr 1914. Unter der Leitung von Edmund Glaise-Horstenau.* Wien, 1930.
- Rauchensteiner* 2013. *Rauchensteiner, Manfred*: Der Erste Weltkrieg und das Ende der Habsburgermonarchie 1914–1918. Wien–Köln–Weimar, 2013.
- Reden* 1987. *Reden, Alaxander Sixtus von*: Österreich-Ungarn. Die Donaumonarchie in historischen Dokumenten. Wien, 1987.
- Reinschedl* 1999. *Reinschedl, Manfred*: Die Aufrüstung der Habsburgermonarchie von 1880 bis 1914 im internationaler Vergleich. Dissertation. Wiener Neudorf, 1999.
- Ságvári* 1994. *Ságvári György*: Az Osztrák–Magyar Monarchia szárazföldi haderejének egyenruházata a hadszervezet tükrében az első világháború előestéjén. (Kandidátusi értekezés.) Budapest, 1994.
- Schmidl* 1980. *Schmidl, Erwin A.*: Österreich im Burenkrieg, 1899–1902. (Dissertation.) Wien, 1980.
- Schubert* 1932. *Schubert, Franz*: Haben Rüstungen den Weltkrieg verursacht? (Ergänzungsheft 4. zum Werke „Österreich-Ungarns letzter Krieg“.) Wien, 1932.
- Seeckt* 1929. *Seeckt vezérezredes*: Egy katona gondolatai. Ford. *Németh József* ny. vkszt. őrnagy. Budapest, 1929.
- Sobicka* 1920. *Sobicka, Oberstleutnant*: Gliederung und Entwicklung der Batterien der österreichisch-ungarischen Feld- und Gebirgsartillerie im Weltkrieg 1914–1918. Wien, 1920.
- Sokol* 2002. *Sokol, Hans Hugo*: Des Kaisers Seemacht 1848–1914. Amalthea Verlag. Wien–München, 2002.
- Sondhaus* 2003. *Sondhaus, Lawrence*: Franz Conrad von Hötzendorf. Architekt der Apokalypse. Wien–Graz, 2003.
- Stone – Schmidl* 1988. *Stone, Jay – Schmidl, Erwin A.*: The Boer War and Military Reforms. Lanham–New York–London, 1988.
- Storz* 1992. *Storz, Dieter*: Kriegsbild und Rüstung vor 1914. Europäische Landstreitkräfte vor dem Ersten Weltkrieg. Herford–Berlin–Bonn, 1992.
- Szijj – Ravasz* 2000. Magyarország az első világháborúban. Lexikon A–Zs. Főszerk. *Szijj Jolán*, szerk. *Ravasz István*. Budapest, 2000.